Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 34

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

FUQAROLARNING IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARINI TA’MINLASH MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO‘LLARI

Jumagul Anvarovna Dadaboyeva*

Farg‘ona davlat universiteti Maxsus huquqiy fanlar kafedrasi dotsenti

✉ dadaboyevajumagul74@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy ta’minot, inklyuziv ta’lim va madaniy hayotda ishtirok etish huquqlarini amalga oshirishdagi huquqiy hamda tashkiliy to‘siqlar tahlil qilinadi. Konstitutsiya, sohaviy qonunchilik, rasmiy statistika va ilmiy adabiyotlar asosida huquqning amalda ta’minlanganligini baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Ijtimoiy reestr bo‘yicha rad qarorlarini asoslantirish, idoralararo ma’lumotlardagi xatolarni tuzatish, madaniyat tashkilotlarida qulaylik talablarini bajarish hamda hududiy dasturlarni natijalar asosida moliyalashtirish yuzasidan takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar

Ijtimoiy davlat, ijtimoiy ta’minot, madaniy huquqlar, inklyuziv ta’lim, Ijtimoiy reestr, teng imkoniyat, ma’muriy shikoyat, sud himoyasi.

KIRISH

Ijtimoiy to‘lovni olish huquqi ariza beruvchi rad etish sababini tushunib, qarorga ta’sir qilgan xato ma’lumotni tuzata olganda amaliy ahamiyat kasb etadi. Madaniy hayotda ishtirok etish huquqi ham muzey, kutubxona yoki madaniyat markazi aholi uchun jismonan, moliyaviy va axborot jihatidan ochiq bo‘lganda amalga oshadi. Bu ikki misol ijtimoiy davlat tamoyilining amaliy mazmunini ochib beradi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasi davlatning ijtimoiy xususiyatini belgilaydi. 19 va 20-moddalar qonun oldida tenglikni, huquqlarning bevosita amal qilishini va insonga nisbatan qo‘llanadigan huquqiy ta’sir choralarining mutanosibligini nazarda tutadi. 54-modda esa huquqlarni ta’minlashni davlatning oliy maqsadi sifatida mustahkamlaydi. 57-modda ehtiyojmand toifalarning davlat himoyasini va nogironligi bo‘lgan shaxslar ijtimoiy hamda madaniy sohalardagi obyekt va xizmatlardan to‘laqonli foydalanishi uchun sharoit yaratish vazifasini belgilaydi [1, 1, 19–20, 54 va 57-moddalar].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotning maqsadi konstitutsiyaviy kafolatdan muayyan xizmat yoki to‘lovgacha bo‘lgan jarayonda to‘siqlar qayerda paydo bo‘lishini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun huquqiy yechim taklif qilishdan iborat. Normalar 2026-yil 10-noyabr holatiga formal-yuridik usulda, ilmiy qarashlar esa qiyosiy-huquqiy usulda o‘rganildi. Rasmiy statistika va xalqaro tashkilotlarning hisobotlaridan ayrim sohalarda huquqdan foydalanish imkoniyatini baholashda foydalanildi. O.T. Husanov huquq kafolatlarini huquqiy norma va uni amalga oshiradigan maxsus mexanizm bilan bog‘laydi [2, B. 204].

Konstitutsiyada ijtimoiy va madaniy huquqlarning aksariyati har kimga taalluqli huquqlar sifatida ifodalangan. Konstitutsiyaning 46-moddasidagi ijtimoiy ta’minot, 50-moddasidagi ta’lim va 53-moddasidagi ijod erkinligi bunga misol bo‘ladi. Ayrim maxsus kafolatlarda subyekt doirasi aniq belgilangan. Xususan, 48-moddaning ikkinchi qismi qonunda belgilangan tartibda davlat hisobidan tibbiy yordamning kafolatlangan hajmini olish huquqini, 51-moddaning birinchi qismi esa davlat ta’lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma’lumot olish huquqini O‘zbekiston fuqarolariga beradi [1, 46, 48, 50, 51 va 53-moddalar]. Muayyan xizmatni tayinlashda shu farqni hisobga olish muhim. Fuqarolikka oid maxsus shartni umumiy huquqdan foydalanishning boshqa shakllariga avtomatik tatbiq etish huquq egalari doirasini asossiz toraytiradi.

Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 2-moddasi davlatdan mavjud resurslardan imkon qadar to‘liq foydalanib, huquqlarni bosqichma-bosqich ro‘yobga chiqarish choralarini ko‘rishni talab qiladi. Kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik majburiyati darhol amal qiladi [3, 2-modda]. BMTning Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo‘yicha qo‘mitasi 3-son umumiy sharhida davlat har bir huquqning eng zarur darajasini ta’minlash bo‘yicha asosiy majburiyatga egaligini ta’kidlaydi [4, 1–2 va 9–10-bandlar]. Ye.V. Razdyakonova esa ijtimoiy xizmatlarning kafolatlangan eng kam hajmini ta’minlashda hududlar moliyaviy imkoniyatlarining turlichaligi muammo tug‘dirishini ko‘rsatadi [5, B. 70]. O‘zbekiston sharoitida bundan kelib chiqadigan vazifa umummilliy kafolatning ijrosini hududning moliyaviy imkoniyatiga bog‘lab qo‘ymaslik va xizmatning eng kam hajmini qoplash manbasini oldindan belgilashdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ijtimoiy ta’minot va Ijtimoiy reestr: huquqdan foydalanishdagi to‘siqlar

Ijtimoiy ta’minot sohasida Konstitutsiyaning 46-moddasi qarilik, mehnat qobiliyatini yo‘qotish, ishsizlik va boquvchisini yo‘qotish kabi holatlarni qamrab oladi. O.T. Husanov ishsizlikning alohida asos sifatida ko‘rsatilishini yangi tahrirning muhim jihati deb baholaydi [2, B. 192]. Moddaning ikkinchi qismi qonunda belgilangan pensiyalar, nafaqalar va boshqa ijtimoiy yordam miqdorlarini rasman belgilangan eng kam iste’mol xarajatlari bilan bog‘laydi [1, 46-modda]. Milliy statistika qo‘mitasi 2026-yil uchun minimal iste’mol xarajatlari qiymatini bir kishi hisobiga oyiga 715 ming so‘m deb e’lon qilgan [6]. Ushbu ko‘rsatkichning Konstitutsiyadagi to‘lov miqdoriga oid kafolat va oila daromadini baholash mezoni sifatida qo‘llanishi turli huquqiy vazifalarni bajaradi. Ijtimoiy to‘lovning asosi, oluvchilar doirasi va uni hisoblash tartibi tegishli sohaviy hujjat bilan birgalikda tekshirilishi kerak.

Pensiya, sug‘urta to‘lovi va manzilli yordam turli yuridik faktlarga bog‘liq. “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonun pensiya turlarini belgilaydi [7, 2-modda]. 2025-yil 9-dekabrdagi O‘RQ-1101-son Qonun esa majburiy va ixtiyoriy davlat ijtimoiy sug‘urtasi hamda sug‘urta hodisalariga oid qoidalarni nazarda tutadi [8, 5–7-moddalar]. Manzilli yordamda oilaning daromadi, tarkibi va boshqa qonuniy mezonlar hisobga olinadi. BMT Qo‘mitasi O‘zbekiston bo‘yicha 2022-yilgi yakuniy mulohazalarida norasmiy sektorda ishlovchilarning ijtimoiy himoya bilan qamrovini kengaytirish va ijtimoiy nafaqalar miqdorini davriy qayta hisoblashni tavsiya qilgan [9, 38–39-bandlar]. Sug‘urtaga ixtiyoriy qo‘shilish imkoniyati qamrovni kengaytirishi mumkin. Uning amaliy samarasi badal to‘lash shartlari va sug‘urtalanuvchi oladigan to‘lovlar haqida tushunarli axborot berishga ham bog‘liq.

2025-yil 26-dekabrdagi PF-258-son Farmon bilan 2026-yil 1-fevraldan ijtimoiy yordam oluvchilarga oid avvalgi ikki reestr negizida Ijtimoiy reestr yuritilishi belgilandi [10, 2–3-bandlar]. 2026-yil 29-yanvardagi 35-son qaror bilan reestrni yuritish, oila uchun individual reja ishlab chiqish, bolalar nafaqasi va moddiy yordamni tayinlash hamda apellyatsiya kengashlari faoliyati tartibga solindi [11, 1-band va 1-4-ilovalar]. Daromad va mol-mulk haqidagi ma’lumotlarni idoralararo olish ariza berishni yengillashtiradi. Shu bilan birga, ma’lumotlar yangilanmagan bo‘lsa, texnik xato shaxsning yordamdan foydalanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Masalan, mulk huquqi qonuniy tartibda tugagani axborot tizimida o‘z vaqtida aks etmasa, avtomatik baholash arizachining haqiqiy ahvolini buzib ko‘rsatishi mumkin.

2026-yil 29-yanvardagi 35-son qarorning 1-ilovasida dastlabki baholash natijasi haqida SMS yuborish, ayrim hollarda rad etish sababini ham xabarda ko‘rsatish nazarda tutilgan. 4-ilova esa oilani reestrga kiritish jarayonida “mahalla yettiligi” rasmiylashtirgan muayyan hujjatlarni qayta ko‘rib chiqishga oid nizolarni tart-

ibga soladi [11, 1-ilovaning 9-13-bandlari va 4-ilovaning 25-28-bandlari]. Amaldagi tartibni to‘ldirish uchun 1-ilovada rad etish haqidagi to‘liq asoslantirilgan qarorning tarkibi alohida belgilanishi maqsadga muvofiq. Qarorda qo‘llangan norma, rad etishga ta’sir qilgan fakt, ma’lumot kelgan idora va uning sanasi, xato yozuvni tuzatish hamda shikoyat berish tartibi ko‘rsatilishi kerak. Arizachi qarorning to‘liq matnini shaxsiy kabinet orqali yoki “Inson” markazidan qog‘oz shaklida ola bilishi lozim.

Ma’lumotdagi tafovutni bartaraf etish uchun “Inson” markazi arizachining murojaatini ro‘yxatga olib, xato yozuvni tekshirish uchun ma’lumotni yurituvchi organga elektron so‘rov yuborishi mumkin. Tuzatish tasdiqlansa, vakolatli organ avvalgi arizani qayta baholab, yangi qarorni asoslari bilan yetkazishi taklif etiladi. Bir ariza doirasida bunday qayta baholash fuqaroning bir necha idoraga bir xil hujjatni taqdim etish yukini kamaytiradi. Bu tartibni ma’muriy hujjatning faktik va yuridik asoslarini bayon etish hamda shikoyat muddati va tartibini ko‘rsatishga oid umumiy qoidalar bilan uyg‘unlashtirish mumkin [12, 53-54-moddalar]. Qayta baholash muddati va natijani xabar qilish uchun mas’ul organ reglamentda aniq ko‘rsatilsa, xato tuzatilganidan keyin ham ish yakuni nazoratda qoladi.

Huquqdan foydalanishga xalaqit beradigan boshqa omil xizmatning shaxs yashaydigan hududdan uzoqligidir. PF-82-son Farmon tuman va shaharlarda “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarini tashkil etishni nazarda tutadi [13, 2-band]. Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 9-oktyabrdagi 555-son qarorida hududiy ijtimoiy xizmatlar markazlarida ijtimoiy va reabilitatsiya xizmatlarini ko‘rsatish tartibi hamda 2026-2029-yillarda ularni tashkil etishning maqsadli ko‘rsatkichlari tasdiqlangan [14, 2 va 4-ilovalar]. Bu jarayonda tuman miqyosida qabul qilingan murojaatdan hududiy markazda xizmat ko‘rsatilguniga qadar bo‘lgan yo‘l hisobga olinishi zarur. Uzoq mahallalar uchun sayyor qabul, uyda xizmat ko‘rsatish mumkin bo‘lgan holatlar va transport yordamiga ehtiyojni dastlabki baholashda qayd etish taklif qilinadi.

Inklyuziv ta’lim, sog‘liqni saqlash va uy-joy sohasidagi kafolatlar

Inklyuziv ta’limda ham xizmatning joylashuvi va undan amalda foydalanish shartlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Konstitutsiyaning 50-moddasi alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiyani ta’minlashni belgilaydi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 20-moddasida bunday ta’lim o‘quvchilarning turli ehtiyojlari hamda individual imkoniyatlarini hisobga olib tashkil etilishi nazarda tutilgan [15, 20-modda]. O‘RQ-641-son Qonunning 38-moddasi va Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaning 24-moddasi mazkur kafolatning huquqiy asoslarini to‘ldiradi [16, 38-modda] [17, 24-modda]. YUNISEFning 2024-yilgi hisobotida O‘zbekistonda maktab infratuzilmasi, mos o‘quv materiallari, pedagoglar tayyorgarligi va maktabga borish uchun transport bilan bog‘liq muammolar qayd etilgan [18, B. 47].

Masalan, umumta’lim maktabiga qabul qilingan eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchi uchun dars mazmunini tushunish imkoni alohida ta’minlanishi kerak. Maktab ota-ona va mutaxassislar ishtirokida o‘quvchining ehtiyojini baholab, zarur holda mos o‘quv materiallari, axborotni vizual shaklda taqdim etish yoki muloqotda ko‘mak berish choralarini belgilashi mumkin. Muallif taklifiga ko‘ra, tuman ta’lim organi inklyuziv ta’lim bo‘yicha yillik hisobotda qabul qilingan bolalar soni bilan birga moslashtirish chorasi amalda ko‘rilgan o‘quvchilar ulushini va bajarish muddatini e’lon qilishi lozim. Bu ko‘rsatkich mablag‘ qayerda zarurligini aniqlashga va maktab qabul qilgan majburiyatning bajarilishini tekshirishga imkon beradi.

Sog‘liqni saqlash va uy-joy sohasida ham konstitutsiyaviy kafolatning mazmuni xizmatdan foydalanish tartibida ochiladi. 48-modda bo‘yicha tibbiy yordamning kafolatlangan hajmini amalga oshirish uchun xizmat turi, murojaat qilinadigan muassasa va yo‘llanma olish shartlari aholiga tushunarli shaklda e’lon qilinishi muhim. 47-modda uy-joydan sud qarorisiz va qonunga zid tarzda mahrum etishdan himoyani, qonunda nazarda tutilgan hollarda uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga oldindan va teng qiymatda qoplash kafolatini belgilaydi [1, 47-48-moddalar]. Ijtimoiy uy-joy yoki subsidiya dasturlarida navbat mezonlari, ball hisoblash usuli va rad etish sabablari arizachiga ochiq bo‘lishi kerak. Uy-joyga oid konstitutsiyaviy himoya va muayyan dasturdan yordam olish shartlari har bir masalada alohida huquqiy asos bilan izohlanadi.

Madaniy hayotda ishtirok etish huquqini ta’minlash

Madaniy huquqlarning mazmuni Konstitutsiyaning 53-moddasidagi ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish va intellektual mulk muhofazasi bilan belgilanadi [1, 53-modda]. “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonunning 14-moddasi fuqaroning madaniy hayotda ishtirok etish, mus-

taqil yoki jamoa tarkibida ijod qilish huquqlarini mustahkamlaydi [19, 14-modda]. Ye.A. Kukin BMT Qo‘mitasining 21-son umumiy sharhiga tayanib, madaniy hayotda ishtirok etish huquqida uchta o‘zaro bog‘liq imkoniyatni ajratadi. Shaxs madaniy tadbirda qatnashishi, madaniy ne’mat va axborotdan foydalanishi hamda madaniy hayotga o‘z hissasini qo‘shishi mumkin [20, B. 214] [21, 15-16-bandlar]. Bu yondashuvga ko‘ra, madaniyat muassasasining ishi tashriflar bilan bir qatorda mahalliy ijodkorlar va jamoalar uchun yaratilgan ishtirok imkoniyatlari orqali ham baholanadi.

Rasmiy statistika madaniy xizmatlarga talabni ko‘rsatadi. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotiga ko‘ra, 2025-yilda muzeylarga 5 474,9 mingta tashrif qayd etilgan. 2024-yilda bu ko‘rsatkich 4 782,6 mingtani tashkil qilgan [22, O‘zbekiston Respublikasi satri, 2024-2025-yillar]. 2025-yilda har ming aholiga 144,5 ta tashrif to‘g‘ri kelgan [23, B. 1]. 2024-yilda jami tashriflarning 36,6 foizi Toshkent shahrida va 19,2 foizi Samarqand viloyatida qayd etilgan [24, B. 1-2]. Tashriflar sonining hududlar bo‘yicha taqsimotiga sayyohlik oqimi va muzeylarning joylashuvi ham ta’sir qilishi mumkin. Huquqdan foydalanish imkoniyatini baholash uchun esa tashrifdan tashqari muassasagacha yo‘l vaqti, chipta va transport xarajati, axborotning mos shakllarda berilishi hamda aholining turli guruhlari ishtiroki haqida ham ma’lumot kerak. Mahalliy aholi qamrovini aniqlash uchun takroriy tashriflar va sayyohlar tashriflarini alohida hisobga olish zarur.

Madaniy obyektlarning qulayligiga oid talab qonunchilikda bevosita ifodalangan. O‘RQ-641-son Qonunning 23-moddasi ijtimoiy infratuzilma obyektlariga kirish, 27-moddasi esa madaniy hayotda ishtirok etish huquqiga bag‘ishlangan. Unda teatrlar, muzeylar, kinoteatrlar va axborot-kutubxona muassasalaridan nogironligi bo‘lgan shaxslar foydalana olishi uchun qulaylik yaratish talab etiladi [16, 23 va 27-moddalar]. Konvensiyaning 9 va 30-moddalari jismoniy muhit, axborot hamda madaniy materiallardan foydalanishni qamrab oladi [17, 9 va 30-moddalar]. Muassasani baholashda tashrif buyuruvchining kirishdan xizmatni olishgacha bo‘lgan yo‘li tekshirilishi kerak. Muzeyda bu yo‘l chipta xarid qilish, zallarga o‘tish, eksponatlar haqidagi ma’lumotni olish va zarur sanitariya xonalaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Madaniy merosni asrash talabi va undan foydalanish huquqi ayrim obyektlarda bir vaqtda hisobga olinadi. “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonunning 31-moddasi muzey ashyolari hamda kolleksiyalarini kirib ko‘rish qoidasi va ayrim cheklov asoslarini belgilaydi [25, 31-modda]. Konstitutsiyaning 61-moddasi madaniy merosni asrash vazifasi va uning davlat muhofazasini nazarda tutadi [1, 61-modda]. Tarixiy binoda doimiy konstruksiya o‘rnatish meros obyektiga zarar yetkazishi mumkin bo‘lsa, muassasa vakolatli organ bilan kelishgan holda yodgorlikka zarar yetkazmasdan yechib olinadigan moslama, boshqa kirish yo‘li yoki eksponatning nusxasini qulay zalda taqdim etish imkonini ko‘rib chiqishi lozim. Qo‘llangan cheklovning sababi, muddati va taklif etilayotgan muqobil xizmat tashrifdan oldin ochiq e’lon qilinsa, fuqaro safarini rejalashtira oladi.

Madaniy hayotga o‘z hissasini qo‘shish imkoniyati fuqarolarning o‘z tili, urf-odatlari va ijodiy an’analarini saqlashi bilan ham bog‘liq. O‘RQ-668-son Qonunning 19-moddasi O‘zbekistonda yashovchi millat va elatlarning o‘z madaniyatini saqlash va rivojlantirish huquqini belgilaydi [19, 19-modda]. Madaniyat markazlarining dasturlarini shakllantirishda mahalliy ijodiy jamoalar bilan muhokama o‘tkazish, tadbir maydonidan foydalanish mezonlarini oldindan e’lon qilish va aholi ehtiyojiga qarab axborotni bir necha tilda taqdim etish shu huquqni amalga oshirishga xizmat qiladi. Ochiq tanlovda ijodiy loyihalarni baholash mezonlari, komissiya qarori va uni qayta ko‘rib chiqish tartibi belgilansa, moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga doir qarorlarning xolisligini tekshirish mumkin bo‘ladi.

Ijod erkinligi muallifning o‘z ishi natijalarini e’lon qilishi va ulardan qonuniy foydalanish shartlarini belgilashi bilan bog‘liq. L.O. Aslonova ilmiy ijod erkinligini madaniyat va ilm-fan sohasidagi konstitutsiyaviy huquqlar tizimida ko‘rib chiqadi hamda milliy va xalqaro kafolatlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi [26, B. 72-73]. Xalqaro paktning 15-moddasi ilmiy taraqqiyot natijalaridan foydalanish huquqini hamda muallifning o‘z asaridan kelib chiqadigan moddiy va ma’naviy manfaatlari himoyasini e’tirof etadi [3, 15-moddaning 1 va 3-bandlari]. Muzey, arxiv yoki kutubxona materiallarini raqamlashtirish ushbu huquqlarni amalga oshirish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Ochiq katalog tavsifida materialning huquqiy maqomi, undan ta’lim yoki tadqiqot uchun foydalanish sharti va ruxsat olish tartibini ko‘rsatish kerak. Mualliflik huquqi bilan muhofazalanadigan materialni e’lon qilishda qonundagi istisnolar yoki huquq egasining ruxsati hisobga olinadi. Raqamli nusxa ekran o‘quvchi dasturlar bilan ishlaydigan shaklda tayyorlansa, axborotdan foydalanuvchilar

doirasi kengayadi.

Madaniy xizmatlarga oid hududiy tafovutlarni kamaytirish uchun “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonunning 11-moddasidagi vakolatlardan foydalanish mumkin. Unga ko‘ra, mahalliy ijro etuvchi organlar hududiy dasturni ishlab chiqadi, mahalliy vakillik organlari esa uni tasdiqlaydi va bajarilishini nazorat qiladi [19, 11-modda]. Mazkur moddaga hududiy dastur tarkibida davlat madaniyat tashkilotlarining jismoniy va axborot jihatidan qulayligini ta’minlash rejasini majburiy aks ettirishga oid qoida kiritish taklif etiladi. Rejada to‘siq, uni bartaraf etish chorasi, mas’ul tashkilot, mablag‘ manbasi va ijro muddati ko‘rsatilishi lozim. Yangi yoki rekonstruksiya qilingan obyektlarda qulaylikni baholashga nogironligi bo‘lgan shaxslar jamoat birlashmalari vakillarini jalb qilish natijani foydalanuvchi tajribasi bilan tekshirish imkonini beradi.

Ma’muriy va sud himoyasi hamda natijalar monitoringi

Ma’muriy va sud himoyasi sohaviy kafolatlarning ijrosini ta’minlaydi. Konstitutsiyaning 55-moddasi shaxsga davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqini beradi [1, 55-modda]. Oliy sud Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 16-son qarori 1-bandida sudlar Konstitutsiyani bevosita qo‘llashi, tegishli normativ hujjat qabul qilinmagani vaji bilan konstitutsiyaviy normani qo‘llashni rad etishga yo‘l qo‘yilmasligi tushuntirilgan [27, 1-band]. A.X. Saidov konstitutsiyaviy islohotning muhim jihati sifatida inson huquqlarini himoya qiluvchi institutlarning konstitutsiyaviy maqomi mustahkamlanganini ko‘rsatadi [28, B. 12]. Ijtimoiy va madaniy sohada bu institutlarning ishi shikoyatlarni ko‘rib chiqish bilan birga, bir xil buzilishlar takrorlanayotgan qoidalarni aniqlashga ham xizmat qilishi mumkin.

Ma’muriy sud ishni ko‘rishda qaror yoki harakatsizlikning qonunga muvofiqligini va u arizachining huquqlari yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini buzganini tekshiradi. Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksning 189-moddasiga muvofiq, tegishli asoslar aniqlanganda sud organga qonuniy qaror qabul qilish, muayyan harakatni bajarish yoki huquq buzilishini boshqa usulda bartaraf etish majburiyatini yuklashi mumkin [29, 184-189-moddalar]. Masalan, reestr masalasida qaror tekshirilmagan ma’lumotga tayangan bo‘lsa, huquqni tiklash uchun to‘g‘rilangan ma’lumot asosida qayta baholash va asoslantirilgan qaror chiqarish talab etilishi mumkin. Ushbu misolda nizoni hal qilish natijasi qayta baholashning o‘z vaqtida o‘tkazilishi va yangi qaror arizachiga yetkazilishi orqali tekshiriladi.

Hududlar kesimida natijalarni kuzatish uchun ijtimoiy xizmatlar va madaniyat tashkilotlari hisobotlariga huquqdan foydalanishni ifodalovchi ko‘rsatkichlarni kiritish maqsadga muvofiq. Ijtimoiy himoyada to‘liq asoslangan rad qarorlari, tuzatilgan ma’lumotlar bo‘yicha qayta ko‘rib chiqilgan arizalar va xizmatgacha kutish muddati hisobga olinishi mumkin. Madaniyat sohasida esa to‘liq foydalanish mumkin bo‘lgan obyektlar ulushi, sayyor xizmatlar yetib borgan mahallalar va aholi taklifi asosida dasturga kiritilgan tadbirlar qayd etiladi. Natijalar shaxsga doir ma’lumotlarni oshkor qilmagan holda e’lon qilinishi lozim. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonunda nazarda tutilgan jamoatchilik eshituvi va monitoringi bu ma’lumotlarni tekshirish, aniqlangan to‘siqlarni keyingi yil byudjeti va hududiy dasturga kiritish uchun asos bo‘la oladi [30, 6-modda].

XULOSA

Ijtimoiy va madaniy huquqni amalda ta’minlash uchun kim xizmat olishga haqli ekani, qaysi organ uni ko‘rsatishi va huquq buzilganda u qanday tiklanishi aniq belgilanishi kerak. Ijtimoiy reestrda qarorga asos bo‘lgan ma’lumotni ochiqlash va uni bir murojaat doirasida tuzatish asossiz rad etish oqibatlarini kamaytiradi. Madaniyat muassasalari bo‘yicha hududiy dasturga tekshiriladigan qulaylik talablari kiritilishi, inklyuziv ta’limda esa o‘quvchiga ko‘rsatilgan moslashtirish chorasining hisobga olinishi byudjet mablag‘ini haqiqiy to‘siqlarni bartaraf etishga yo‘naltiradi. Shu tariqa davlatning ijtimoiy majburiyati har bir sohada shaxs foydalana oladigan xizmat va zarur holda tiklana oladigan huquq shaklida ifodalanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. Lex.uz
2. Husanov O.T. Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. Toshkent, Yuridik adabiyotlar publish, 2023. 536 b.
3. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. 1966-yil 16-dekabr. Lex.uz
4. CESCR. General Comment No. 3. The Nature of States Parties‘ Obligations. E/1991/23, 1990.

5. Раздъяконова Е.В. Принципы современного социального государства в контексте конституционной модернизации // Гражданин. Выборы. Власть. 2023. № 3 (29). С. 64–73.

6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Minimal iste’mol xarajatlari qiymati to‘g‘risida. 2026-yil 4-mart.

7. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonuni. 1993-yil 3-sentyabr, 938–XII-son. Lex.uz

8. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat ijtimoiy sug‘urtasi to‘g‘risida”gi Qonuni. 2025-yil 9-dekabr, O‘RQ–1101-son. Lex.uz

9. CESCR. Concluding Observations on the Third Periodic Report of Uzbekistan. E/C.12/UZB/CO/3, 2022.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlariga davlat ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash choralarini taqdim etish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 2025-yil 26-dekabr, PF–258-son. Lex.uz

11. Vazirlar Mahkamasining “Ijtimoiy reestrga kiritilgan oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 2026-yil 29-yanvar, 35-son. Lex.uz

12. O‘zbekiston Respublikasining “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2018-yil 8-yanvar, O‘RQ–457-son. Lex.uz

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. 2023-yil 1-iyun, PF–82-son. Lex.uz

14. Vazirlar Mahkamasining “Hududiy ijtimoiy xizmatlar markazlarida aholining ehtiyojmand qatlamlariga kompleks ijtimoiy va reabilitatsiya xizmatlari ko‘rsatishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 2026-yil 9-oktyabr, 555-son. Lex.uz

15. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ–637-son. Lex.uz

16. O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 15-oktyabr, O‘RQ–641-son. Lex.uz

17. Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya. 2006-yil 13-dekabr. Lex.uz

18. UNICEF. Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan. 2024.

19. O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 20-yanvar, O‘RQ–668-son. Lex.uz

20. Кукин Е.А. Культурные права как неотъемлемая часть системы прав человека // Вестник РУДН. Серия: Юридические науки. 2011. № 4. С. 210–218.

21. CESCR. General Comment No. 21. Right of Everyone to Take Part in Cultural Life. E/C.12/GC/21, 2009.

22. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Muzeylarga tashriflar soni. SIAT, 2.04.10.0041-son ko‘rsatkich.

23. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. 1000 aholiga nisbatan muzeylarga tashriflar soni. SIAT.

24. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’atning asosiy ko‘rsatkichlari. 2024-yil ma’lumotlari.

25. O‘zbekiston Respublikasining “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2008-yil 12-sentyabr, O‘RQ–177-son. Lex.uz

26. Aslonova L.O. O‘zbekiston Respublikasida ilmiy ijod erkinligini ta‘minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari // Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar. 2025. 4(4). B. 72–79. DOI 10.5281/zenodo.15023839.

27. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Odil sudlovni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi qarori. 2023-yil 23-iyun, 16-son. Lex.uz

28. Saidov A. Yangi O‘zbekiston: konstitutsiyaviy islohotlardan – konstitutsiyaviy barqarorlik sari // O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Axborotnomasi. 2025. № 4 (64). B. 10–14.

29. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi. 2018-yil 25-yanvar. Lex.uz

30. O‘zbekiston Respublikasining “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2018-yil 12-aprel, O‘RQ–474-son. Lex.uz